

УДК 002.2(477)

© М. Т. Андрійчук, к. н. із соц. комунікацій, доцент,
КПІ ім. Ігоря Сікорського, Київ, Україна

З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ КНИГОЗНАВЧОЇ НАУКИ (XIX–ПОЧАТОК XXI ст.)*

Розглянуто ретроспективу становлення історико-книгознавчих досліджень в Україні та українській еміграції від часу появи перших книгознавчих публікацій у XIX ст. до періоду формування дослідницьких книгознавчих установ, діяльності українських книгознавчих періодичних видань та окремих персоналій книгознавців у XX–XXI ст. Виділено основні етапи становлення українського книгознавства.

Перший етап, що охоплює все XIX і початок XX століття характеризувався епізодичною появою перших праць на книгознавчу тематику.

Другий етап припадає на міжвоєнну добу. На початку цього етапу з'являються фахова періодика та книгознавчі установи.

Формуються центри книгознавчих досліджень як в західноукраїнських, так і східноукраїнських землях, а також у середовищі української еміграції. Однак, вже на початку 1930-х рр. у підконтрольній російським більшовикам Східній Україні, а з 1939 р. і в Західній Україні книгознавчі студії згортаються з політичних мотивів. Лише у середовищі української еміграції продовжували виходити праці на книгознавчу тематику.

Книгознавчі студії в українських землях почали відроджуватись лише з кінця 1950-х рр. Однак, українське книгознавство у Радянській імперії могло розвиватись лише в межах жорсткого ідеологічного контролю. У сфері гуманітаристики домінували російські історичні міфи, зокрема щодо початків українського книгодрукування.

Лише зі здобуттям у 1991 р. Україною незалежності вітчизняні книгознавці отримали змогу вільно висловлювати свої погляди щодо табуєваних радянсько-імперським режимом питань українського книгознавства.

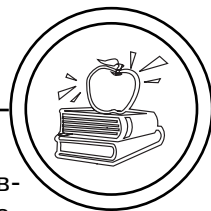
Ключові слова: українське книгознавство; історико-книгознавчі дослідження; книгознавча тематика; книгознавчі видання; книгознавча періодика.

Постановка проблеми

XIX–початок XX століття стали моментом зародження українських студій з багатьох гу-

манітарних дисциплін. Тоді ж слід шукати витоки вітчизняного книгознавства (бібліології) — науки про створення, поширення і використання книжок, в рамках якої вивчалися питання

*Початок.

історії та теорії книжкової справи, поліграфічного виробництва, бібліотечної справи, книгарства, бібліографії тощо. Отже, питання зародження історико-книгознавчих досліджень, як важливого складника українського книгознавства теж стосуються згаданого вище періоду. До цього часу належить зародження й низки дисциплін, що досліджували ті чи інші аспекти книжкової справи України — палеографія, філігранологія, археографія, джерелознавство, папірознавство, пергаментознавство, кодикологія, кодикографія, бібліотекознавство, шрифтознавство тощо.

Аналіз попередніх досліджень

Історіографія питання зародження та розвитку історичних аспектів вітчизняного книгознавства є доволі розлогою. Зокрема, проблему зародження та еволюції книгознавчих та історико-книгознавчих досліджень в Україні порушували у своїх працях П. Зленко, Л. Биковський, С. Сірополко, Ф. Максименко, О. Молодчиков, М. Рудь, Я. Ісаєвич, Я. Запаско, О. Мацюк, Л. Дубровіна, Г. Ковальчук, Н. Черниш, О. Курас, М. Низовий, Н. Шалашна, М. Шатрова та ін. Однак, більшість авторів розглядали це питання фрагментарно, виходячи зі своїх більш вузьких тем дослідження. Серед сучасних вітчизняних авторів лише Я. Ісаєвич зробив найбільш ґрунтовний узагальнений ретроспективний аналіз становлення українських історико-книгознавчих студій у праці «Українське книгознавство: етапи розвитку» (2006).

Однак, незважаючи на це, вивчення стану ретроспективи становлення історико-книгознавчої думки в Україні все ж є недостатнім. Тому питання дослідження еволюції історико-книгознавчих студій в Україні залишається актуальним і сьогодні.

Мета роботи

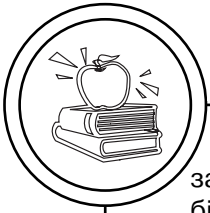
Мета цієї статті — не лише узагальнити наукові погляди щодо становлення та розвитку українського книгознавства в історичній ретроспективі, але й запропонувати авторське бачення стосовно еволюції цього питання.

Результати проведених досліджень

Зародження книгознавчих досліджень в Україні у XIX–на поч. XX ст.

Витоки вітчизняних історико-книгознавчих досліджень можна знайти ще в передмовах і післямовах до рукописних книг, літописів Княжої та Литовсько-польської доби, Козаччини, Гетьманщини, а також у передмовах і післямовах українських стародруків. Однак, перші узагальнювальні праці, присвячені розвитку писемності, рукописної книги, книгодрукування та друкарень, видавців та окремих книжкових видань почали з'являтися лише у XIX–на початку XX століття.

На початку XIX століття було зроблено перші спроби виділити книгознавство в окрему науку, а разом з тим і виокремити такі її складові частини, як бібліографія та історія книги. У 1814 році український бібліограф та викладач П. Янковський

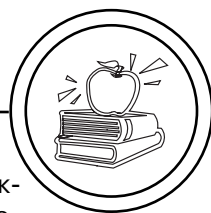
започаткував читання лекцій з бібліології у Волинському ліцеї, що знаходився у м. Кременці. У цьому ж ліцеї він першим у Східній Європі почав читати лекції з бібліографії [1].

Випускник Київської Академії, українець В. Анастасевич був першим теоретиком книгознавства в Російській імперії. Саме він у 1820 році вперше вжив термін «книгознавство» замість «бібліологія» [2, С. 20]. Отже, зародки книгознавчих досліджень в Україні були закладені ще у ХІХ столітті. Зокрема це стосується бібліографії, в рамках якої і з'являлися перші книгознавчі праці. Першими центрами бібліографічної діяльності в українських землях стали Харків та Львів. Як відомо у 1816–1819 рр. в Харкові за редакцією Є. Філомафітського та Р. Гонорського видавався журнал «Украинский вестник» — один із первістків української періодики. У цьому журналі подавалися бібліографічні списки харківських видань. У 1824 році В. Джунаковський опублікував каталог видань Харківської університетської бібліотеки, в якому було 8 рубрик, які включали 16781 назву. У 1828 р. проф. Харківського університету К. Кеппен опублікував матеріали до бібліографії визначних діячів Харкова. Львівська університетська бібліотека ще на початку ХІХ ст. почала видавати німецькою мовою щомісячні списки нових надходжень. З 1821 року Ставропільський інститут у Львові також розпочав випуск каталогів видань зі своєї друкарні [3].

У середині ХІХ ст. у Чернігові виник ще один центр бібліогра-

фічних досліджень, який займався краєзнавчою, історичною та бібліографічною роботою. Найактивнішими діячами чернігівського бібліографічного гуртка були О. Лазаревський (1834–1902), П. Єфименко (1835–1908) та Г. Милорадович (1839–1905), які гуртувались навколо «Черниговских губернских ведомостей», де й друкували бібліографічні покажчики. Зокрема, О. Лазаревський був укладачем бібліографічного покажчика «Опыт указателя источников для изучения Малороссийского Края» (1853) та інших бібліографічних праць. Вчений на сторінках «Черниговских губернских ведомостей» регулярно друкував бібліографічні матеріали під назвою «Украинская литературная летопись», де містилися рецензії на українські видання. Завдяки старанням О. Лазаревського в Чернігові в 1856 р. вийшло окреме видання — «Украинская литературная летопись», яке Є. Пеленський назвав «першим українським книгознавчим часописом» [4, С. 966].

Важливою віхою у розвитку українського історичного книгознавства стала праця «Книжная старина южнорусская» (1849–1850), що належала перу видатного українського вченого М. Максимовича (1804–1873) [5]. У другій половині ХІХ століття—на початку ХХ століття вийшла друком значна кількість розвідок і матеріалів із книгознавчих дисциплін у таких періодичних виданнях, як «Киевская старина», «Чтение в историческом обществе Нестора Летописца», «Труды Киевской духовной академии», «Записки Українського Наукового Товариства в Києві», «Запис-

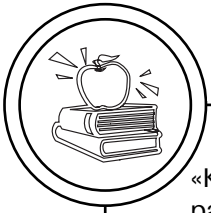

ки Наукового Товариства ім. Шевченка», «Літературно-науковий вісник» та деяких інших виданнях. Однак, далі цих спроб у XIX столітті книгознавча праця в Україні не поширилась. Кращі умови для розвитку книгознавчих досліджень в Україні виникли на початку XX століття. Вони базувались на здобутках української бібліографії, книгознавства, літературознавства, палеографії та історичної науки XIX століття.

Слід зазначити, що бібліологічні дослідження у XIX столітті суттєво різнились від досліджень XX століття. У XIX столітті вони носили не системний, а радше епізодичний характер, оскільки не було спеціальних установ, котрі займались би розробкою цих питань. Лише у 1909 році було засновано Бібліографічну комісію при Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка у Львові, яка здійснювала не лише бібліографічну, але й різноманітну книгознавчу роботу. Бібліографічна комісія НТШ зібралась на своє перше засідання 21 листопада 1909 року, на якому було прийнято в члени комісії таких відомих вчених, як М. Возняк (секретар), В. Гнатюк, В. Доманицький, Ф. Колесса, М. Комаров, І. Кривецький (заступник), І. Крип'якевич, В. Левицький (заступник), І. Левицький (голова), В. Перетц, І. Свенціцький, М. Сумцов, В. Щурат та інші. Вирішено було видавати свій друкований орган — «Матеріали до української бібліографії». При бібліографічній комісії було засновано бібліографічне бюро, на яке було покладено обов'язок вести систематичний облік всієї

української друкованої продукції на сторінках «Літературно-наукового вісника» [6, С. 185–186; 7, С. 61–62, 8, С. 165]. У роботі Комісії брав участь також І. Франко, який був її почесним членом. У 1914 році Бібліографічна комісія розпочала видання з допомогою гектографічного друку «Бібліографічного вісника», який мав виходити щомісяця. Помітною подією із діяльності Бібліографічної комісії НТШ став вихід 7 томів під назвою «Матеріали до української бібліографії», значну частину яких становила праця І. О. Левицького «Українська бібліографія Австро-Угорщини за 1887–1900 рр.» (1909–1911) [6, С. 185–186; 8, С. 165].

На Наддніпрянщині у дореволюційний період також існували книгознавчі товариства. Так, восени 1906 року бібліотекарем Новоросійського університету П. Шестеріковим було складено проект «Статуту бібліографічного гуртка» при Новоросійському університеті в Одесі. Перше засідання гуртка відбулося 19 січня 1907 року, однак лише 11 березня 1911 року було прийнято статут, який визначав коло таких завдань, як організація зборів для обговорення рефератів, видання друкованого органу, а також влаштування публічних лекцій з питань книгознавства, бібліографії, бібліотекознавства, історії літератури та збирання матеріалів з цих дисциплін. Головою Одеського бібліографічного гуртка було обрано відомого історика І. А. Линниченка, який писав і праці книгознавчого характеру. Зокрема І. Линниченко був автором праці

«Критичний огляд нової літератури з історії Галицької Русі». Неопублікованими лишилися його праці «Бібліографія по Чернігову (1866–1896 рр.)», «Бібліографічні й архівні записи для роботи по історії станів Галицької землі» тощо. Друкованим органом Товариства були «Известия Одесского библиографического общества ...», що виходили з 24 жовтня 1911 року по грудень 1916 року. Саме Товариство проіснувало до 1919 року [7, С. 63–64; 8, С. 165; 9, С. 44]. У 1909–1914 рр. у Києві виходив журнал «Искусство и печатное дело», редактором якого був відомий педагог та видавець В. С. Кульженко (син відомого українського друкаря, книговидавця, книгаря та мецената С. В. Кульженка), де серед різноманітних праць вміщувались і матеріали, що стосувались книгознавчої тематики [10].

Помітний внесок у становлення історико-книгознавчих досліджень зробили деякі офіційні установи, що діяли на теренах Наддніпрянщини. Зокрема, Київська археографічна комісія, яка діяла з 1843 по 1921 рр. і видала серію видань «Памятники, издаваемые Временной комиссией по разбору древних актов».

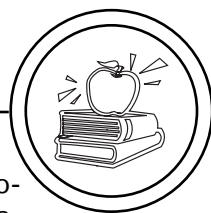
У Галичині значний внесок у розробку питань історії української книги зробила Археографічна комісія НТШ, яка розпочала випуск фундаментального видання «Жерела до історії України-Руси» (Львів, 1895 р.).

Серед вчених зазначеного періоду, які займалися в Україні книгознавчими дослідженнями ми можемо назвати М. Макси-

мовича, С. Пташицького, Є. Болховітінова, А. Петрова, В. Іконнікова, А. Криловського, С. Голубева, Б. Грінченка, І. Франка, І. Свенціцького, К. Харламповича, А. Седлецького, Ф. Тітова та інших дослідників. У працях цих книгознавців порушувались питання історії книжкової справи в Україні і особливо початкового розвитку друкарства в наших землях.

Організація книгознавчих досліджень у Наддніпрянській Україні в добу національно-визвольної революції та міжвоєнний період. Згортання науково-дослідних книгознавчих інституцій у 30-х рр. ХХ ст.

Особливо бурхливо українське книгознавство розвивалося у добу української національно-визвольної революції 1917–1921 рр. та в міжвоєнний період. У цей час з'явилася ціла низка праць українських книгознавців, бібліографів, бібліотекознавців (Ю. Меженка, С. Маслово, П. Попова, І. Огієнка, І. Калиновича, В. Дорошенка, Л. Биковського, С. Сірополька, І. Свенціцького та інших), почала виходити фахова періодика — бібліографічні та книгознавчі журнали, виникли українські центри книгознавчих досліджень. Об'єктом зацікавлення цих установ, книгознавчих періодичних видань та окремих дослідників була перш за все українська книга, розвиток бібліографії та бібліотечної справи в Україні, розвиток книжкової справи загалом. Це було пов'язано насамперед з тим, що український видавничий репертуар майже не досліджувався. Книгознавчі дослідження попе-

реднього періоду мали епізодичний, спорадичний характер, тому в книгознавчій науці накопичилися питання, що вимагали висвітлення.

У час національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. відбувалось формування українського книгознавства (бібліології) — комплексної науки про книжку. Творився термінологічний статус спеціальної лексики. Саме тоді набули наукового змісту такі поняття, як «книговидання», «книгопоширення», «книговживання», «книгозбірня», «книжка», «книжковий рух», «наклади видань» тощо.

У цей же час в Україні почали з'являтися праці, в яких висвітлювався стан книжкової справи на етнічних українських землях та інші питання книгознавства. Зокрема, це стосується праць видатного вченого і педагога С. Русової, яка порушувала питання розвитку української книжкової справи в курсі лекцій «Позашкільна освіта», що читались у Київському Фребелівському педагогічному інституті, а також у своїх численних статтях. Проблеми бібліотечної справи у молодій українській державі висвітлювались у статтях О. Грушевського, Ю. Меженка, Л. Биковського, практичних посібниках із питань організації та техніки роботи бібліотек С. Сірополка та Ю. Меженка [11, С. 4–5].

Слід зазначити величезну роль періодики у становленні українських історико-книгознавчих досліджень та книгознавчої науки загалом. Усю українську книгознавчу пресу міжвоєнного періоду за місцем її виходу можна поділити на чотири групи:

періодика Наддніпрянщини доби національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. — «Книжний бюлетень» (Полтава, 1917), «Книгарь» (Київ, 1917–1920), «Книжний вістник» (Київ, 1919); періодика УСРР — «Голос друку» (Харків, 1921), «Бібліологічні вісті» (Київ, 1923–1930), «Літопис українського друку» (1924–1930), «Книга» (Харків, 1923–1924) з додатком «Библиографический бюллетень Украинской книжной палаты», «Нова Книга» (Харків, 1924–1925), «Червона преса» (Харків, 1925–1934), «Кооперативний книгар» (1925–1929), «Радянський книгар» (Харків, 1929–1932) та інші видання; періодика Західної України — «Бібліотечний порадник» (Львів, 1925–1926), «Книжник» (Львів), «Що читати?» (Львів, 1928–1929), «Українська книга» (Львів, 1937–1943); періодика української еміграції — часописи «Українське книгознавство» (Подебради, 1922), «Книголюб» (Прага, 1930–1931). Крім того, слід пам'ятати, що як в Західній Україні, так і в еміграції виходили книгознавчі продовжувані видання: «Книжник» (Відень, 1921), «Книжка» (Станіславів, 1921–1923), «Українське книгознавство» (Подебради, 1922). Українську радянську книгознавчу періодику міжвоєнного часу слід поділити за цільовим призначенням на наукові видання, до яких варто віднести друкований орган Українського наукового інституту книгознавства — журнал «Бібліологічні вісті» та виробничо-практичні, до яких належать, наприклад така періодика, як «Червона преса», «Радянський книгар», «Бібліотекар у соціалістичному будівництві»,

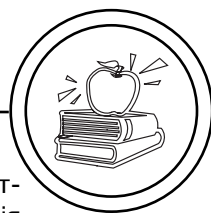
щомісячне видання «Читач — рецензент», що виходило як додаток до журналу «Культфронт». Окремо виділяють бібліографічні видання: «Літопис українського друку», «Треба прочитати» [12, С. 156–157].

Первістком української книгознавчої періодики став журнал «Книгарь» (Київ, 1917–1920 рр.), який редагували спочатку В. Королів-Старий, а з 1919 року М. Зеров. Журнал реєстрував українську поточну друковану продукцію, містив фахові статті, рецензії, бібліографічні нотатки. В інших містах України також з'явилися короткотривалі книгознавчі журнали — такі, як «Книжний бюллетень» у Полтаві (1917). У часи правління Гетьмана П. Скоропадського вся бібліографічна робота мала здійснюватись у Національній бібліотеці Української Держави у місті Києві. Згодом вона була переіменована у Всенародну бібліотеку України. Вона була заснована 2 серпня 1918 р. Ця установа почала видавати також таке інформаційне бібліотечне видання, як «Хроніки біжучої праці», що призначалося для внутрішнього вжитку і виходило незначним тиражем [13, С. 21]. Через рік вже у Всенародній бібліотеці почав виходити часопис «Книжний Вісник» (1919) за редакцією І. Житецького. Однак вийшло всього 2 числа цього часопису.

У цей же час у Великій Україні з'являються і книгознавчі наукові установи, які не тільки проводили дослідження у цій галузі, але й випускали довготривалу фахову періодику. Особлива роль в цьому належала Головній книжковій палаті, яка була заснована

24 січня 1919 р. У Києві в часи Директорії УНР на чолі з Ю. Меженком. За поданням міністра освіти УНР проф. І. Огієнка Закон про створення Головної книжної палати підписав голова Ради народних міністрів УНР В. Чехівський [14]. Ця установа стала центром не тільки державної бібліографії в Україні, але й одним із центрів книгознавчих досліджень.

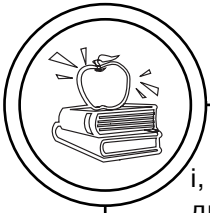
У 1920 р. у Харкові, що в той час знаходився під владою більшовиків, при Всеукраїнському державному видавництві було засновано Бібліографічний відділ. У 1921 році Головна Книжна Палата в Києві була приєднана до Центрального бібліотечного відділу Всеукраїнського видавництва у Харкові на правах обласного бібліографічного відділу (далі ЦБВ). ЦБВ випускав книгознавчі видання, найпомітнішим з яких був «Голос друку» (Харків) — критико-бібліографічний часопис ЦБВ Державного видавництва України, котрого вийшло всього одне число. 27 червня 1922 р. згідно з постановою Ради народних комісарів УСРР у тодішній столиці підрадянської України — Харкові — при Державному видавництві УСРР було утворено Українську книжкову палату, яку на той час очолював М. Годкевич [14]. У Києві деякий час діяв Правобережний відділ Української книжкової палати під керівництвом Ю. О. Меженка, який невдовзі став директором Українського наукового інституту книгознавства (УНІК), що був створений на основі Українського бібліографічного інституту Головної книжної палати і діяв до 1931 р. [13, С. 13–14].

На початку 1920-х рр. бібліографічні списки й покажчики літератури вміщувалися у газеті «Вісті ВУЦВК» і журналі «Книга», де фіксувались далеко не повні відомості про поточну бібліографію. У 1924 р. почав виходити «Літопис українського друку» — орган поточної державної бібліографії. Випуск його було припинено у 1930 році за «націоналістичну діяльність» редакції. Це видання відновило свій вихід у світ лише в 1935 році під новою назвою «Літопис друку УРСР». Часопис «Книга» (числа 1–4, 1923–1924 рр.) виходив з додатком «Библиографический бюллетень Украинской книжной палаты». Видавався також критично-бібліографічний щомісячний журнал «Нова книга» (1924–1925 рр.).

У 1919 році при ВУАН була створена Археографічна комісія, яка не тільки видала такі фундаментальні видання, як збірку передмов зі слов'яно-руських стародруків XV–XVII ст. (відповідальний А. С. Криловський) та опис українських стародруків (відповідальний В. О. Романовський), а й створила спеціальний комітет для опису видань, що вийшли друком на території України у XVI–XVIII ст. під керівництвом видатного українського книгознавця С. І. Маслова і куди увійшли такі відомі вчені, як В. І. Барвінок, В. М. Перетц, Ф. М. Симоненко, М. К. Гудзій, П. М. Попов, В. І. Щербина, А. С. Криловський. Завдяки старанням членів Археографічної комісії ВУАН було врятовано працю відомого дореволюційного історика книги проф. Ф. Тітова, що спочатку називалась

«Приложеніє» і мала бути додатком до його розвідки «Исторія Типографіи Киево-Печерской Лавры. Исторический очеркъ. (1606–1616–1721 г.г.)». Ця праця, що була вже надрукована в аркушах ще у 1919 році через руйнування друкарні Киево-Печерської Лаври (де вона мала вийти) так тоді і не була видана. Був час, коли вважалось, що ця праця взагалі знищена. Лише згодом, членами Археографічної комісії ВУАН було виявлено надруковані аркуші цього видання, що були хаотично розкидані в різних місцях напіврозгромленої друкарні. І хоч основна частина накладу справді загинула, була відправлена в макулатуру, за наполяганням Академії Наук і її клопотанням перед Київськими губполітпросвітою та губполітконтролем вдалось відібрати з макулатури аркуші цієї праці, яких вистачило майже на 200 примірників книги, яка вийшла вже під іншою назвою. З цього приводу А. Кримський писав: «... здається, тая розвідка про Лаврську друкарню ніколи світу не побачить, і тому нема нам жадної потреби звати теперішню книгу «приложенієм» до чогось такого, що не існує. До того-ж назва «Приложенія» була-б аж надто вузька і абсолютно не відповідала б широкоцікавому змісту цієї книги. Через те ми надали праці проф. Тітова відповідніший заголовок: «Матеріяли для історії книжкової справи на Україні у XVI–XVII в.в.» [15, С. I–II]. Ця праця побачила світ у 1924 році як Збірник історично-філологічного відділу № 17 УАН. Для історико-книгознавчих досліджень

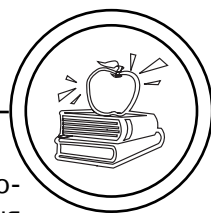

і, зокрема, історії українського друкарства це видання мало надзвичайно велику цінність. У книзі були вміщені цілі твори українських письменників XVII ст., життя та діяльність яких проходила в Києві і, зокрема, в Печерському монастирі. Окрему частину цієї книги становлять передмови («Передмови») до книг, які друкувались в лаврській друкарні з 1616 по 1721 роки, а також присвяти тим особам, що сприяли виходу книг із Києво-печерської друкарні [16].

У 1922 році на базі Бібліографічного інституту Головної книжкової палати в Києві була створена така науково-дослідна установа, як Український науковий інститут книгознавства. У міжвоєнний період він став основним центром книгознавчих досліджень загалом та історико-книгознавчих зокрема. Як уже зазначалося засновником і директором інституту до 1931 року, тобто до моменту його реорганізації, був видатний український бібліограф, книгознавець, історик Ю. Меженко. Як писав Л. Биковський: «Інститут поставив своїм завданням: дослідження та студіювання книгознавства взагалі та, зокрема й головним чином українського книгознавства; організацію бібліологічного наукового центру на Україні: розробку та пропаганду наукових методів бібліологічної роботи; об'єднання та допомогу роботі українських бібліологів» [17, С. 10]. Для вирішення поставлених завдань Інститут зав'язав контакти з міжнародними, закордонними та українськими книгарськими організаціями, установами і біб-

ліологами. Інститут мав чотири секції: історії книги, соціології й економіки книги, мистецтва й техніки книги, а згодом і секцію книговиробництва. За тематикою УНІКу працювали такі відомі українські книгознавці, як С. Єфремов, Д. Балака, В. Ігнатієнко, М. Макаренко, С. Маслов, П. Попов, М. Сагарда, Ф. Максименко та інші [13, С. 22]. Ця установа мала своїх кореспондентів у Крем'янці, Львові, Золочеві, Станіславові, а також Канаді, Берліні, Відні, Празі, Подебрадах, Нью-Йорку. З 1927 року при інституті діяла бібліографічна аспірантура. Окрім розробки книгознавчих дисциплін, УНІК влаштовував виставки, проводив курси книгознавства, здійснював видавничу діяльність. Інститут випускав один з найкращих у той час українських книгознавчих та бібліографічних журналів «Бібліологічні вісті» (1923–1930), редактором якого був Ю. Меженко. Окрім цього, Ю. Меженко у 1926–1930 рр. редагував «Труди Інституту», яких вийшло чотири випуски, а також «Науково-популярну бібліотеку книгознавства» (1925–1926 рр.) [13, С. 15].

Навколо друкованого органу УНІКу гуртувалися найталановитіші книгознавці. На сторінках «Бібліологічних вістей» друкувались такі відомі автори, як М. Зеров, Д. Щербаківський, Г. Саливон-Тисяченко, В. Романовський, С. Єфремов, М. Макаренко, С. Пастернак, В. Ігнатієнко, Я. Стещенко, А. Лебідь, В. Дем'янчук, М. Іваченко, М. Заграда (усі вони були репресовані та знищені) та інші. З іноземних авторів у журналі представлені: чеський

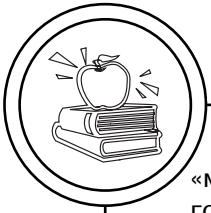

книгознавець Ладіслав Живний, польські — В. Вислоцький та С. Уртель-Верчинський. Друкувались також російські автори І. Галактіонов, О. Гераклітов, О. Голлербах, С. Клепиков. Постійним представником редакції журналу в Росії був М. Куфаєв. У 1925 році науковими співробітниками Українського наукового інституту книгознавства поза штатом числилось 50 осіб, основна частина з яких проживала у Великій Україні, а інші за її межами. Значний внесок у розвиток українського книгознавства у міжвоєнний період зробили С. Маслов, І. Каганов, М. Ясинський, М. Яшек, В. Дорошенко, Ф. Максименко, І. Калинович, П. Попов, котрі не тільки публікували свої праці у періодичних виданнях, але й випускали їх окремими книгами. Питання дослідження різних історичних аспектів книжкової справи в Україні порушувались у працях М. Макаренка, П. Попова, Д. Щербаківського, П. Курінного, М. Тисяченка, О. Маслової та інших. Серед праць УНІКу на історико-книгознавчу тематику варто назвати твори С. Маслова «Друкарство на Україні в XVI–XVIII ст.», «Українська друкована книга XVI–XVIII вв.», «Етюди з історії українських стародруків»; П. Попова «Початок друкарства у слов'ян», «Друкарство: Його початок і поширення в Європі», а також «Матеріали до словника українських граверів»; М. Макаренка «Орнаментация української книжки XVI–XVIII ст.» та інші [13, С. 23]. Водночас видатний український вчений І. Огієнко вважав, що робиться недостатньо для дослідження минулого ук-

раїнської друкованої книги. Зокрема, у своєму листі від 8 січня 1926 року до Агатангела Кримського дослідник писав: «Друкарство — це така велика ділянка в нашій культурі, що праці хватить на ціле життя не одному поколінню. Дуже шкодую, що при Академії Наук нема спеціальної катедри палеотипії — я б зв'язався з цєю кафедрою і працював би для неї як віл.» [18]. На жаль, мріям І. Огієнка не судилося збутися. Тому всі його праці присвячені історії українського книгодрукування могли вийти у світ у той час лише за межами Наддніпрянщини, яка перебувала під більшовицьким контролем.

Багато матеріалів з історії книжкової справи в Україні друкувались також на сторінках таких періодичних видань, як «Бюллетень» Державного видавництва України (1921–1929 рр.), «Голос друку» (1921 р.), «Життя і революція» (1925–1934 рр.), «Книга» (1923–1924 рр.), «Нова книга» (1924–1925 рр.), «Радянський книгар» (1929–1932 рр.), «Червона преса» (1925–1934 рр.). У 20–30-х рр. ХХ ст. у підрадянській Україні вийшли статті на тему бібліотечного будівництва (Н. Гепнера, Л. Когана, О. Грибненка), які, однак, вирізнялися заідеологізованістю. Важливу роль у становленні українського книгознавства відіграла також Бібліографічна комісія Української Академії Наук, яка у 1928–1930 роках у Києві видавала часопис «Українська бібліографія».

Наприкінці 1920-х років на сторінках періодичних видань «Критика», «Радянський книгар» та «Пролетарська правда» була розпочата дискусія над проблемою

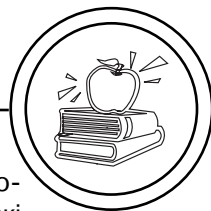
«марксистсько-ленінської книгознавчо-бібліографічної теорії» як протипаги «буржуазно-еклектичному книгознавству», що супроводжувалася нападками проти директора УНІКу, редактора «Бібліологічних вістей» Ю. Меженка. Особливо вона посилилась після статті директора Книжкової палати України М. Годкевича «За советское книговедение» у московському виданні «Книга и революция» (№ 10, 1929 р.). У статті критикували журнал «Бібліологічні вісті» за захоплення історичними аспектами бібліографічних проблем, надто велику увагу до країн Заходу, занадто велике наголошення на українській національній культурі, а не на досягненнях радянської дійсності. Особливу критику журналу вже у наступника Меженка на посаді директора реорганізованої Книжкової палати Ф. Якубовського викликало те, що «Бібліологічні вісті» були високо оцінені українським книгознавцем-емігрантом С. Сірополком. Критика закінчилася 7 червня 1931 року на Всеукраїнській бібліографічній нараді в Києві ухвалою про «реорганізацію» Українського наукового інституту книгознавства і водночас ліквідацією його періодичного видання «Бібліологічні вісті». У 1931 році багатьох працівників інституту було звинувачено в українському буржуазному націоналізмі та відриві від практики книжкової справи і репресовано, а саму установу реорганізовано. З 1936 року цю установу було перетворено в Науково-методичний кабінет бібліотекознавства і масової бібліографії при бібліотечному управлінні

Наркомосу УРСР. З реорганізацією УНІКу починається поступовий занепад українського книгознавства у підрадянській Україні [11, С. 159–161].

Помітним центром книгознавчих досліджень у міжвоєнний період була Всенародна бібліотека України у Києві. При бібліотеці діяла Науково-дослідна комісія бібліотекознавства і бібліографії, видавались фахові часописи «Бібліотечний журнал» (1925–1927 рр.), «Журнал бібліотекознавства і бібліографії» (ч. 1–3, 1927–1929 рр.), а також виходив «Бібліотечний збірник» (ч. 1–3, 1927 р.).

Окрім організованих книгознавчих досліджень, що проводилися спеціальними установами значного поширення на Наддніпрянщині набув і масовий книгарський рух знизу. У цей час створювалася велика кількість бібліотек, проводились Всеукраїнські з'їзди бібліотечників (I з'їзд в 1925 році у Києві, II з'їзд у Харкові в 1926 році, III з'їзд у Києві в 1931 році). Важливий етап становлення української книгознавчої науки припадає на міжвоєнний період, саме тоді й оформились основні наукові центри у галузі досліджень історії книги — у підрадянській Україні (Київ), на західноукраїнських землях (Львів) та в еміграції (Прага, Варшава). Цьому сприяло й піднесення книгарського руху в масах українського народу.

Характеризуючи стан книжкової справи в Наддніпрянській Україні у перші пореволюційні роки директор УНІКу Юрій Меженко писав: «Книжкова справа на Україні перебуває нині в стані

невпинного зростання. Велика друкарська продукція, широка організація книжкової торгівлі, численні бібліотеки, що рясною мережею вкривають всю територію У.С.Р.Р. це все створює інтерес до книжки взагалі, а до радянської особливо підвищений. Дискусії, лекції, велика кількість статтів, бібліографічні та книгознавчі періодичні видання, організація дослідного інституту книгознавства це все сприяє вдосконаленню і поглибленню книжкової роботи наших видавництв, книготорговців, бібліотек і до певної міри допомагає читачеві ...» [19]. Як бачимо, автор констатує факт ренесансу книгарського руху на Наддніпрянщині.

У 1923 році створюється Товариство вивчення організації та праці бібліотек, яке у 1928 уже під новою назвою Українське бібліологічне товариство приєдналось до ВУАН. Під керівництвом видатних українських дослідників В. Перетца та С. Маслової товариство видавало свої «Записки». Завдяки руху знизу в різних містах України виникають організації книголюбів. Так, у Києві утворився і діяв Бібліотечно-бібліографічний гурток друзів книги. Подібні гуртки виникли в Одесі та інших великих містах України. Зокрема, в Одесі почав виходити «Бюлетень Одеського бібліотечного об'єднання» (1924–1926 рр.), а у Києві почали видавати часопис «Бібліотека в соціалістичному будівництві».

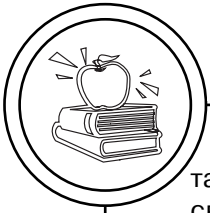
Однак, після 1931 року книгознавчі дослідження в Наддніпрянській Україні починають згортатись, а вчені, що займались

цими питаннями, були репресовані чи змушені виїхати за межі України. Перестали виходити книгознавчі періодичні видання, а сам термін «книгознавство» перестав вживатись і навіть був вилучений із енциклопедичних видань. У кінці 1920-х–на початку 1930-х років комуністичною владою було сфабриковано ряд гучних справ проти представників української науки і культури: наприклад, судові процеси над Українським національним центром, Спілкою визволення України. Серед інших було репресовано багатьох українських книгознавців та бібліографів. Отже, українське книгознавство в підрадянській Україні було фактично знищено.

Розвиток українського історичного книгознавства у міжвоєнний період у Західній Україні та в середовищі української еміграції

Незважаючи на те, що українська книгознавча школа в УСРР була практично розгромлена радянським режимом, книгознавчі дослідження проводились у Західній Україні та в українській еміграції. Важливу роль у цьому відіграли персональні історико-книгознавчі дослідження таких науковців, як І. Огієнко, І. Свенціцький, І. Калинович, С. Сірополко, І. Крип'якевич, Д. Антонович, О. Лотоцький та ін.

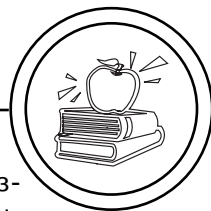
Стимулювало розвиток історико-книгознавчих студій на Західноукраїнських землях відзначення ювілею 350-ліття появи першої української друкованої книги. З цієї нагоди 18 травня 1924 р. у Народному домі м. Львова українськими поліграфістами

та науковцями було проведено святкову академію до ювілею появи Апостола Івана Федоровича. Матеріали «Святочної академії» були видані окремою книжкою, де, окрім вітальних адрес від різних українських громадських та професійних організацій, художніх колективів, видавництв, редакцій періодичних видань, текстів музичних творів, що виконувались українськими колективами на Заході, було вміщено також вступне слово голови організації друкарських робітників «Огнище» В. Кубицького (частина тексту якої була сконфіскована польською цензурою), реферат проф. І. Свенціцького на тему: «Перший друкар України — Іван Федорів Москвитин» [20].

Важливу подією не тільки наукового життя західноукраїнських земель, але й усїєї України став вихід у 1925 році у Львові праці Івана Огієнка «Історія українського друкарства», що була першою узагальнювальною працею такого плану. Ще до виходу цієї славнозвісної праці з-під пера автора вийшли історико-книгознавчі дослідження, де порушувались проблеми становлення й розвитку українського книгодрукування — «Як Москва знищила волю друку Києво-Печерської Лаври» (1921), «Свято нашої культури: нарис з історії початків українського друкарства» (1924), «Друкарська трійця — Фіоль, Скорина і Хведорович» (1924), «Дерманська друкарня» (1925) [21, С. 28]. Готуючи працю «Історія українського друкарства», І. Огієнко вперше зібрав величезний, переважно непрочитаний, несисте-

матизований та неузагальнений матеріал. Лише частина його побачила світ друком у його новій праці [21, С. 32]. У першому томі свого історико-книгознавчого дослідження «Історія українського друкарства. Т. 1: Історично-бібліографічний огляд українського друкарства XV–XVIII в.в.» (Львів, 1925), що задумувався автором як частина фундаментального шеститомного видання, знайшло відображення проблем становлення друкованої книги не тільки українського, але й інших етносів, що населяли Україну. Це стосувалося польського, російського та єврейського книговидання на етнографічних землях України. «Дослідник українського друкарства — писав Огієнко — ніяк не може оминати також історії друкарства тих інших національностей, що мешкали на етнографічних землях України. Переважно це було друкарство того народу, що панував над Україною, наприклад друкарство польське чи російське, або того народу, що в великій масі жив тут, наприклад друкарство жидівське» [22, С. 395]. Автор висловлює жаль з приводу того, що не існувало спеціальних досліджень щодо книгодрукування на українських землях цих меншин. Коло своїх наукових інтересів у галузі історико-книгознавчих студій І. Огієнко окреслив та поділився своїми планами щодо подальших досліджень у цьому питанні, листуючись з А. Кримським: «Друга ділянка, в якій я теж багато працюю (М. А. — на першому плані в Івана Огієнка були дослідження з історії палеотипії,

а власне історія українського друкарства. Це величезна й велична української мови), це — українська ділянка нашої культури, а між тим ще й досі стоїть вона в нас облогом» [18]. Далі автор листа ділиться своїми здобутками та досягненнями у питанні висвітлення історії книжкової справи в Україні: «Перший том своєї історії друкарства я вже випустив ... Кінчено вже т. III: Опис стародруків Галицької землі, це буде том на 30 аркушів друку. ... Том II також майже кінчаю, це буде — Українська палеотипія. Ми добре знаємо палеографію, але мій курс палеотипії буде першим у нас.» [18]. Другий та третій томи так і не були видані, а самі рукописи не збереглися. Тому ми не можемо судити про їхній детальний зміст.

Важливу роль у становленні українського історичного книгознавства відіграв видатний український бібліограф та бібліолог із Галичини — Іван Калинович. Причиною до зацікавлення книгознавчими проблемами було відчутне певне відставання українців від сусідніх народів у питаннях просвіти. «На жаль, у нас українців мало людей любить товариства книги — заступаючи його брязкотом склянок пива або шелестом карт... А прецінь немає кращих товаришів, як гурток добірно зібраних книг, зложених зі знанням і хистом на полицях стін комнати ...» — писав відомий український книгознавець і бібліограф із Галичини Іван Калинович [23, С. 5]. Отже, допомогти подолати той розрив, що склався в питаннях освіти, науки, інших проблем

національно-культурного розвитку українців порівняно з іншими сусідніми народами покликана була книга. Враховуючи зниження кількості української книжкової продукції в Галичині в роки I Світової війни (1914–1918), національно-визвольних змагань та враховуючи умови польської окупації Західної України, І. Калинович, вслід за М. Галущинським доходить до висновку, що українці стоять перед духовною катастрофою, наслідки якої важко передбачити [23, С. 5]. У своєму бібліографічно-статистичному нарисі «Українська книга в небезпеці» (1925) І. Калинович вказував на незначну кількість української видавничої продукції за 476 років існування українського друкарства (тобто від 1491 по 1925 рр.), яка нараховувала всього 34068 назв видань. Разом це складало менше, ніж видала Німеччина всього за один 1922 рік — 35859 назв видань. Книгознавець в нарисі порушив питання занепаду українського друкованого слова, закриття українських видавництв, невеликих накладів книжок — від 500 до 3000 примірників, неефективної роботи українських книгарень, коли одне видання продавалось десятками років, і поділяє стурбованість читаючої української громадськості [23, С. 5].

Видатний український книгознавець та діяч української еміграції Степан Сірополко захопився книгознавчими студіями ще в добу української революції (1917–1921). З 1927 по 1934 рр. він виконував обов'язки голови Українського товариства прихильників

книги, що діяло в еміграції і членами якого були такі дослідники, як Л. Білецький, В. Сімович, П. Зленко, Д. Чижевський, О. Кандиба, Л. Биковський та інші. Товариство випускало свій друкований орган — книгознавчий часопис «Книголюб» (Прага) [24, С. 13]. У міжвоєнний період у Західній Україні з'явилися такі праці Степана Сірополка, як «Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика» (Львів, 1924 р.), «Бібліотечна справа на Сов. Україні за останнє десятиліття» (1927), «Історія освіти на Україні» (Львів, 1937 р.), де висвітлено загальні принципи організації бібліотечної справи та подано характеристику діяльності громадських товариств та державних установ, дається аналіз української книжності у період 1917–1923 рр., розглядається ретроспективний аналіз розвитку книговидання та преси в українських землях. У добу незалежності України праця «Історія освіти на Україні» була перевидана [25].

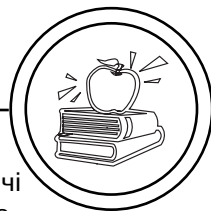
Інший західноукраїнський дослідник Є. Грицак у праці «3 історії книжкового руху на Великій Україні (1917–1922)» висвітлив діяльність окремих видавництв. Питання бібліотечної справи і книгопоширення розглядаються у працях М. Галушинського «Українські народні бібліотеки і праця над поширенням книжки» (Львів, 1926) та В. Дорошенка «Українська Національна бібліотека (Бібліотека Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові)» (Львів, 1936 р.).

У міжвоєнний період на Західноукраїнських землях почала виходити низка періодичних

книгознавчих видань. Першим фаховим виданням у Галичині був неперіодичний збірник «Книжка», який виходив у 1921–1923 роках у Станіславові, Коломиї та Варшаві у видавництві «Бистриця» за редакцією І. Чепиги. Плани редакції «Книжки» були доволі амбітними. «Пристаємо до видання неперіодичного вістника українського книжкового руху, по можності всіх українських земель, а далі має поспособляти поширенню українського друкованого слова, можливо в найширших масах українського народу.» — писалося у редакційній статті [26, С. 1]. У виданні містились популярні статті з книгознавства, а також в окремому додатку «Всеукраїнська бібліографія» — бібліографічні покажчики, які редагував І. Калинович. Однак, вихід цього видання був нетривалим.

Значний внесок у розвиток бібліологічних досліджень зробило Товариство «Просвіта». Так, у 1925–1926 роках «Просвіта» видавала у Львові часопис «Бібліотечний поради́ник». Це видання ставило собі за мету продовжити працю попередніх часописів — віденської «Книги» (1921) та станіславівської «Книжки» (1921–1923) щодо інформування українського громадянства про книжковий ринок, а також намагалося бути практичним поради́ником в організації українських бібліотек та покращенні їх роботи. Власне про це йшлося у програмній статті «Наше завдання», вміщеній у першому номері часопису [27].

Серед інших книгознавчих видань слід згадати часопис «Книжник», який вийшов у 1927

році одним числом завдяки старанням «Союзу українських накладень і книгарень» [28]. У 1928–1929 роках у Львові виходив часопис для широких мас «Що читати?». Значна частина праць історико-книгознавчої тематики побачила світ у Записках ЧСВВ — періодичному виданні Української греко-католицької церкви, що виходили у Жовкві. Зокрема, у цьому часописі побачили світ історико-книгознавчі праці В. Щурата «Довкола надмогильного каменя Ів. Федорова» [29], І. Крип'якевича «До історії почаївської друкарні» [30], І. Огієнка «Розмежування пам'яток українських від білоруських» [31] та низка рецензій на історико-книгознавчі публікації.

Важливу роль у розвитку українського історичного книгознавства у міжвоєнний період відіграло Наукове товариство ім. Т. Шевченка. Саме в рамках Філологічної комісії НТШ у 1925 році побачила світ праця І. Огієнка «Історія українського друкарства». У 1937–1939 роках Бібліологічна (у 1934 році Бібліографічна комісія замінила назву на Бібліологічну) комісія НТШ та Українське товариство бібліофілів видавали щомісячний журнал «Українська книга» (21 ч.), завданням якого була публікація нових книгознавчих праць. Редактором цього видання був Є. Пеленський. Після встановлення у 1939 р. у Західній Україні радянської влади вихід журналу було припинено. Лише у 1942–1943 рр. у Львові вийшло дві книги відновленого журналу «Українська книга» [32]. Отже, після встановлення у 1939 році в Західній Україні

радянської влади, книгознавчі дослідження також почали згортатись.

Розвивались книгознавчі дослідження і в українській еміграції. Значною мірою становленню українських книгознавчих студій в еміграції послужило «Об'єднання українських видавців», яке діяло в Австрії. Ще у 1918 році через нестабільну ситуацію, дорожнечу, проблеми з папером та інші технічні труднощі на Батьківщині багато українських видавництв перенесли свою діяльність за кордон. На початку 1921 р. вони створили «Об'єднання українських видавців», до складу якого увійшли віденські українські видавництва. Об'єднання не тільки координувало роботу українських видавництв, але й розпочало у грудні 1921 р. випуск журналу «Книга». Його редактором був Д. Антонович. Побачило світ всього одне число цього видання. Однак праці, що були в ньому опубліковані, мали значну наукову цінність. Перш за все це статті М. Грушевського «Українські стародруки», І. Борщака «Бібліографічні мандрювання», С. Черкасенка «Де-що про шкільні видання», В. Шебедіва «Українська справа в італійській пресі». Тут було подано перелік українських видавництв, розміщено підрубрику за назвою «Український бібліографічний гурток у Відні» та розділ під заголовком «Літопис української публікації за 1918 рік», підготовлений українським бібліографом І. Калиновичем. Незважаючи на те, що вийшов лише один номер часопису, це було значною подією у культурному житті української еміграції.

Вихід цього журналу в Австрії не випадковий, адже в 1921 р. Відень був одним із центрів нашої, української, еміграції. Тут містились такі наукові установи, як Український соціологічний інститут, Український вільний університет, а також Союз українських журналістів і письменників. Але вже у 1923 р. українські вчені змушені були перенести свою діяльність з Австрії до Чехо-Словаччини, де були кращі умови для емігрантів [33].

Одним із основних центрів книгознавчих досліджень у Чехо-Словаччині був бібліологічний гурток при Українській господарській академії у Подебрадах. Цей гурток випускав своє періодичне видання «Українське книгознавство», що вийшло трьома номерами у 1922 р. Серед організаторів цього видання — Л. Биковський, котрий опублікував у ньому низку своїх статей. Після переїзду до Чехословаччини він продовжував видавничо-редакційну діяльність у Празі в серійному виданні «Книгозбірня українського бібліографічного мікроба». З 1923 по 1929 рр. він був представником і працівником Українського наукового інституту книгознавства. У 1923 році у Подебрах він видав свою монографію «Замітки про книгознав-

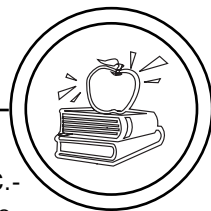
ство та книгоживання». У 1925 році у Варшаві та Берліні вийшла його праця «Національна бібліотека Української держави», яку він підготував ще в Україні [34]. Були опубліковані й інші праці вченого, присвячені проблемам української книжки та бібліотек. Іншим українським емігрантським бібліографічним виданням у Чехо-Словаччині був журнал «Книголюб», що виходив як орган Товариства прихильників книги в Празі у 1927–1932 рр. Редактором цього часопису був відомий бібліолог С. Сірополко, який переїхав до Чехо-Словаччини із Польщі [35, С. 12].

На теренах Чехо-Словаччини у 1940 році побачила світ також колективна праця «Українська культура» (за ред. Д. Антоновича), де був вміщений розділ «Українська книга» авторства Д. Антоновича та О. Лотоцького [36].

Отже, у міжвоєнний період у Західній Україні та українській еміграції з'явились наукові інституції та фахова друкована періодика, навколо яких гуртувалось багато українських книгознавців. Після згортання комуністичною владою книгознавчих студій на Наддніпрянщині українське книгознавство могло розвиватись лише на західноукраїнських землях та в еміграції.

Список використаної літератури

1. Бойко М. Періодизація української бібліографії 1073–1945 / М. Бойко // Бойко М. Збірник особисто друкованого / М. Бойко. — Блумінгтон : Накладом Марії Кротюк; Volhyniah Bibliographie Center, 1985. — С. 120–130.
2. Анастасевич // Книговедение : Энциклопедический словарь / Ред. коллегия : Н. М. Сикорский (гл. ред.) и др. — М. : Из-во «Советская энциклопедия», 1982. — С. 20.
3. Корнейчик І. І. Історія української бібліографії : дожовтневий період : (нариси) / І. І. Корнейчик; ред. О. І. Титаренко. — Х. : Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1971. — 374 с.

4. Пеленський Є.-Ю. Бібліографія (Історія української бібліографії) / Є.-Ю. Пеленський, З. Кузеля // Видавництва і преса // Енциклопедія Українознавства. Загальна частина. Перевидання в Україні. Репр. Відтворення видання 1949 р. — Т. 3. — Київ : Ін-т укр. археографії та джерелознавства НАН України, 1995. — С. 966–969.

5. Корнейчик И. И. Максимович / И. И. Корнейчик // Книга : Энциклопедия / Редкол. : И. Е. Баренбаум, А. А. Беловицкая, А. А. Говоров и др. — Москва : Большая Российская Энциклопедия, 1998. — С. 394.

6. Бутрин М. Л. «Матеріали до української бібліографії» в бібліографічній діяльності НТШ / М. Л. Бутрин [Електронний ресурс]. — Режим доступу : uab.uad.lviv.ua/pvs/32/43.pdf.

7. Гуменюк М. П. Бібліографічні товариства на Україні / М. П. Гуменюк // Гуменюк М. П. Біля джерел української радянської бібліографії. — Київ : Наук. думка, 1991. — С. 59–66.

8. Королевич Н. Ф. Бібліографічні товариства / Н. Ф. Королевич // Українська Літературна Енциклопедія : В 5 т. / Ред. кол. : І. О. Дзевєрін (відповід. ред.) та ін. — Київ : Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. — Т. 1 : А–Г. — С. 165–166.

9. Библиографические общества // Книговедение : Энциклопедический словарь / Ред. коллегия : Н. М. Сикорский (гл. ред.) и др. — Москва : Из-во «Советская энциклопедия», 1982. — С. 44.

10. Максименко Ф. Ф. Книговедение / Ф. Ф. Максименко // Украинская Советская энциклопедия. — Киев : Главня редакция Украинской Советской энциклопедии, 1981. — Т. 5. — С. 133.

11. Андрійчук М. Т. Українська книгознавча періодика міжвоєнного періоду про книжкову справу та пресу єврейської меншини / М. Т. Андрійчук // Технологія і техніка друкарства. Зб. наук. праць. — Київ : НТУУ «КПІ» ВПІ, 2008. — Вип. 1. — С. 156–174. — Режим доступу : <http://ttdruk.vpi.kpi.ua/article/view/62433>.

12. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.) [монографія] / Т. Ківшар. — Київ : Логос, 1996. — 344 с.

13. Сарана Ф. К. Ю. О. Меженко. Життя та діяльність / Ф. К. Сарана, І. Г. Шовкопляс // Юрій Олександрович Меженко (1892–1969). Матеріали до біографії // Науково-довідкові видання з історії України. Вип. 31. — Київ : НАНУ; ЦНБ ім. В. І. Вернадського; Ін-т української археографії; Канадський інститут українських студій, Альбертський університет, 1994. — С. 11–35.

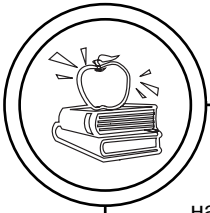
14. Сенченко М. І. Книжкова палата України / М. І. Сенченко // Енциклопедія історії України. — Т. 4. — Київ : Наук. думка, 2005. — С. 364.

15. Кримський А. Передне слово / А. Кримський // Тітов Хв. Матеріали для історії книжкової справи на Україні в XVI–XVII в.в. Всезбірка передмов до українських стародруків. — Київ : УАН, 1924. — С. I–II.

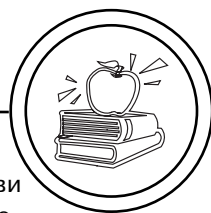
16. Тітов Хв. Матеріали для історії книжкової справи на Україні в XVI–XVII в.в. Всезбірка передмов до українських стародруків / Хв. Тітов. — Київ : Укр. Академія наук, 1924. — 456 с.

17. Биковський Л. Український науковий інститут книгознавства / Л. Биковський. — Подєбради : Українське книгознавство, 1925. — 30 с.

18. Огієнко Іван — Кримському Агатангелу. Лист 8 січня 1926 р. / Іван Огієнко // [Архів Кримського А. Ю.] — ІР НБУВ, Ф. 1. од. зб. 23927, арк. 1–4.

19. Доповідна записка директора УНІКу Меженка Ю. А. до Укрголовнауки про організацію музею книги та орієнтований видатковий кошторис музею на 1925/26 бюджетний рік / Ю. А. Меженко. — IP НБУВ, Ф.47, од. зб. 47, арк. 1.
20. Свято української книги : В пам'ять 350-ліття появи першої української друкованої книги у Львові. — Львів : Накладом кооперативи «Друкар», 1924. — 63 с.
21. Тимошик М. Невтомний сівач на українознавчій ниві // Огієнко І. І. Історія українського друкарства / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. — Київ : Либідь, 1994. — 448 с. («Пам'ятки історичної думки»). — С. 7–33.
22. Огієнко І. І. Історія українського друкарства / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. — Київ : Либідь, 1994. — 448 с. («Пам'ятки історичної думки»).
23. Андрійчук М. Т. Історія українського книговидання в рукописній спадщині Івана Калиновича (за матеріалами фондів відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника) / М. Т. Андрійчук // Поліграфія і видавнича справа. Науково-технічний збірник. — Львів : УАД, 2012. — Вип. 1 — С. 3–9.
24. Беднаржова Т. Життєвий шлях подвижника і патріота / Т. Беднаржова // Сірополко С. Історія освіти в Україні / Ю. Вільчинський, С. Масенко (ред.) ; Український Вільний ун-т (м. Мюнхен, Німеччина), Друзі товариства ім. Григорія Ващенко. — Київ : Наук. думка, 2001. — С. 7–20.
25. Сірополко С. О. Історія освіти в Україні / Ю. Вільчинський, С. Масенко (ред.) ; Український Вільний ун-т (м. Мюнхен, Німеччина), Друзі товариства ім. Григорія Ващенко. — Київ : Наук. думка, 2001. — 912 с.
26. Від редакції / І. Чепига // Книжка. Неперіодичний вістник українського книжкового руху. — Станіславів, 1921. — Ч. 1. (май). — С. 1–2.
27. Наше завдання // Бібліотечний поради́ник. — Львів, 1925. — Ч. 1. (січень-березень). — С. 1–4.
28. Зленко П. Книгознавство / П. Зленко // Українська загальна енциклопедія. Книга знання в 3-ох томах. Багато ілюстрована, з кольоровими таблицями, мапами та образками / Під ред. І. Раковського. — Т. 3. С–Я. — Львів–Станіславів–Коломия : Видання кооперативи «Рідна школа», 1935. — С. 812.
29. Щурат В. Довкола надмогильного каменя Ів.Федорова / В. Щурат // Записки ЧСВВ. — 1924. — Т. 1. — ч. 1. — С. 132–137.
30. Крип'якевич І. До історії почаївської друкарні / І. Крип'якевич // Записки ЧСВВ. — 1928. — Т. 3. — ч. 1–2. — С. 246.
31. Огієнко І. Розмежування пам'яток українських від білоруських / І. Огієнко // Записки ЧСВВ. — 1935. — Т. 6. — ч. 1–2. — С. 258–287.
32. Биковський Л. Українська книга / Л. Биковський // Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Гол. ред. проф. д-р Володимир Кубійович. — Т. 9. Перевидання в Україні. — Львів : НТШ, 2000. — С. 3365.
33. Антоник О. В. Українські книгознавчі видання на еміграції у 20–30-ті рр. / О. В. Антоник // Українська періодика : Історія і сучасність. Доповіді та повідомлення четвертої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 19–20 грудня 1997 р. — Львів, 1997. — С. 91–94.

34. Биковський Л. Національна Бібліотека Української держави (1918–1921) / Л. Биковський. — Берлін : Вид-во «Українське книгознавство», 1923. — 38 с.

35. Ісаєвич Я. Українське книгознавство: етапи розвитку / Ярослав Ісаєвич // Вісник Львівського університету. Сер. : Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. — 2006. — Вип. 1. — С. 7–19.

36. Антонович Д. Українська книга / Д. Антонович, О. Лотоцький // Українська культура : лекції за ред. Д. Антоновича / упор. С. В. Ульяновська ; вст. ст. І. М. Дзюба ; перед. слово М. Антоновича ; додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. — Київ : Либідь, 1993. — 592 с. («Пам'ятки історичної думки України»). — С. 92–145.

References

1. Boiko, M. (1985). *Periodyzatsiia ukraiinskoi bibliografii 1073–1945 [The periodization of Ukrainian bibliography 1073–1945]*. Bloomington: Edition by Mary Krotjuk; Volhyniah Bibliographie Center [in Ukrainian].

2. Anastasevich (1982). *Knigovedenie: Jenciklopedicheskij slovar' [Bibliography: encyclopedia]*. Moscow: Iz-vo 'Sovetskaja jenciklopedija' [in Russian].

3. Kornieichyk, I. I. (1971). *Istoriia ukraiinskoi bibliografii: dozhovtnevyi period: (narysy) [History of Ukrainian bibliography: the pre-revolutionary period: (essays)]*. Kharkiv: Red.-vyd. vid Kn. Palaty URSR [in Ukrainian].

4. Pelenskyi, Ie.-U. & Kuzelia, Z. (1995). Bibliographia (Istoriia ukraiinskoi bibliografii). *Journal of Vydavnytstva i presa — Publishers and the press*, v. 3, 966–969 [in Ukrainian].

5. Kornejchik, I. I. (1998). *Maksimovich*. Moskva: Bol'shaja Rossijskaja Jenciklopedija [in Russian].

6. Butryn, M. L. *'Materialy do ukraiinskoi bibliografii' v bibliografichnii diialnosti NTSh ['Materials to Ukrainian bibliography' in bibliographic activities of STSc]*. Retrieved from <http://uab.uad.lviv.ua/pvs/32/43.pdf> [in Ukrainian].

7. Humeniuk, M. P. (1991). Bibliografichni tovarystva na Ukraini [The bibliographical society in Ukraine]. *Journal of Bilia dzerel ukraiinskoiadianskoi bibliografii — At the origins of the Ukrainian Soviet bibliography* [in Ukrainian].

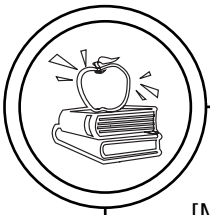
8. Korolevych, N. F. (1988). *Bibliografichni tovarystva [Bibliographical society]*. Kyiv: Holov. red. URE im. M. P. Bazhana [in Ukrainian].

9. (1982). *Bibliograficheskie obshhestva [Bibliographical society]*. Moskva: Iz-vo 'Sovetskaja jenciklopedija' [in Russian].

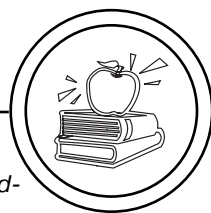
10. Maksimenko, F. F. (1981). *Knigovedenie [Bibliology]*. Kiev: Glavnja redakcija Ukrainsoj Sovetskoj jenciklopedii [in Russian].

11. Andriichuk, M. T. (2008). Ukrainiska knyhoznavcha periodyka mizhvoiennoho periodu pro knyzhkovu apravu ta presu yevreiskoi menshyny [Ukrainian bibliographical periodicals of the interwar period about book publishing and the press of the Jewish minority]. *Journal of Tekhnolohiia i tekhnika drugarstva — Technology and Technique of Typography*, 1, 156–174. Retrieved from <http://tdruk.vpi.kpi.ua/article/view/62433> [in Ukrainian].

12. Kivshar, T. (1996). *Ukraiinskyi knyzhkovyi rukh iak istorychne iavyshe (1917–1923 rr.) [Ukrainian book movement as a historical phenomenon (1917–1923)]*. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].

13. Sarana, F. K. & Shovkopliias, I. H. (1994). Mezhenko: Zhyttia ta diialnist [Mezhenko: The life and work]. *Journal of Naukovo-dovidkovi vydannia z istorii Ukrainy — Scientific reference publications on the history of Ukraine*, 31, 11–35 [in Ukrainian].
14. Senchenko, M. I. (2005). *Knyzhkova palata Ukrainy [Book chamber of Ukraine]*. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
15. Krymskyi, A. (1924). *Perednie slovo [Front word]*. Kyiv: UAN [in Ukrainian].
16. Titov, Khv. (1924). *Materiialy dlia istorii knyzhkovoi spravly na Vkraiiini v XVI–XVII st. Vsezbirka peredmov do ukraiinskykh starodrukiv [Materials for the history of book publishing in Ukraine in the XVI–XVII centuries collection of All the prefaces to the Ukrainian early printed books]*. Kyiv: Ukr. Akademiia nauk [in Ukrainian].
17. Bykovskiy, L. (1925). *Ukraiinskyi naukovyi instytut knyhoznavstva [Ukrainian scientific Institute of bibliography]*. Podiebrady: Ukraiinske knyhoznavstvo [in Ukrainian].
18. Ohienko, I. (1926). *Ohienko Ivan — Krymskomu Ahatanhelu. Lyst 8 sichnia 1926 r. [Ivan Ohienko — Agatangel Crimean. Letter 8 Jan 1926]*. IR NBUV, F. 1. od. zb. 23927, ark. 1–4 [in Ukrainian].
19. Mezhenko, Yu. A. (1926). *Dopovidna zapyska dyrektora UNIKu Mezhenka Yu. A. do Ukrholovnavky pro orhanizatsiiu muzeiu knyhy ta oriento-vanyi vydatkovyi koshtorys muzeiu na 1925/26 biudzhethnyi rik [Memorandum Director, UNHK Mazenko to UGS about the organization of the Museum of the book and focuses the expenditure estimates of the Museum on the 1925/26 fiscal year]*. IR NBUV, F.47, od. zb. 47, ark. 1 [in Ukrainian].
20. (1924). *Sviato ukraïnskoï knyhy: V pamiat 350-littia poiavy pershoï ukraïnskoï drukovanoi knyhy u Lvovi [Celebration of Ukrainian books: In commemoration of the 350th anniversary of the arrival of the first Ukrainian printed books in Lviv]*. Lviv: Nakladom kooperatyvy 'Drukar' [in Ukrainian].
21. Tymoshyk, M. (1994). *Nevtomnyi sivach na ukraïnoznavchii nyvi [Tireless sower in the field of Ukrainian studies]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
22. Ohienko, I. I. (1994). *Istoriia ukraïnskoho drukarstva [History of Ukrainian book-printing]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
23. Andriichuk, M. T. (2012). *Istoriia ukraïnskoho knyhovydannia v rukopys-nii spadshchyni Ivana Kalynovycha (za materialamy fondiv viddilu rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky im. Vasylia Stefanyka) [The history of Ukrainian book publishing in the manuscript heritage of Ivan Kalynovych (on materials of the manuscript Department of Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library)]*. *Journal of Polihrafiia i vydavnycha sprava — Printing & publishing*. Lviv: UAD [in Ukrainian].
24. Bednarzhova, T. (2001). *Zhyttievyi shliakh podvyzhnyka i patriota (Siropolko, S. Istoriia osvity v Ukraini) [The life path of the warrior and patriot (Siropolko, S. History education in Ukraine)]*. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
25. Siropolko, S. O. (2001). *Istoriia osvity v Ukraini [History education in Ukraine]*. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
26. Chepyha, I. (1921). *Knyzhka. Neperiodychnyi vistnyk ukraïnskoho knyzhkovoho rukhu [Book. Non-periodic Bulletin of the Ukrainian book of motion]*. Stanislaviv, part 1, 1–2 [in Ukrainian].

27. (1925). Nashe zavdannia [Our mission]. *Journal of Bibliotechnyi poradnyk — Library counselor*, part 1, 1–4 [in Ukrainian].

28. Zlenko, P. (1935). *Knyhoznavstvo [Bibliology]*. Lviv–Stanislaviv–Kolomyia: Vydannia kooperatyvy 'Ridna shkola' [in Ukrainian].

29. Shchurat, V. (1924). Dovkola nadmohylnoho kamenia I. Fedorova [Around a tombstone of I. Fedorov]. *Journal of Zapysky ChSW — Notes by ChSW*, vol. 1, part 1, 132–137 [in Ukrainian].

30. Krypiakievych, I. (1928). Do istorii pochaivskoi drukarni [The history of Pochaev printing house]. *Journal of Zapysky ChSW — Notes by ChSW*, vol. 3, part 1–2, 246 [in Ukrainian].

31. Ohiienko, I. (1935). Rozmezhuвання pamiatok ukrainskykh vid biloruskykh [Differentiation of monuments of Ukrainian from Belarusian]. *Journal of Zapysky ChSW — Notes by ChSW*, vol. 6, part 1–2, 258–287 [in Ukrainian].

32. Bykovskiy, L. *Ukrainska knyha [Ukrainian book]*. Lviv: NTSh [in Ukrainian].

33. Antonyk, O. V. (1997). Ukrainski knyhoznavchi vydannia na emihratsii u 20–30-ti rr. [Ukrainian bibliological publications in emigration in the 20–30 yy.]. *Journal of Ukrainska periodyka: Istorii i suchasnist — Ukrainian periodicals: History and modernity*, 91–94 [in Ukrainian].

34. Bykovskiy, L. (1923). *Natsionalna Biblioteka Ukrainskoi derzhavy (1918–1921) [National library of the Ukrainian state (1918–1921)]*. Berlin: Vydvo 'Ukrainske knyhoznavstvo' [in Ukrainian].

35. Isaievych, Ya. (2006). Ukrainske knyhoznavstvo: etapy rozvytku [Ukrainian bibliology: stages of development]. *Journal of Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser.: Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnolohii — Bulletin of Lviv University. Series: Bibliology, library science and information technology*, issue 1, 7–19 [in Ukrainian].

36. Antonovych, D. (1993). *Ukrainska knyha [Ukrainian book]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Рассмотрена ретроспектива становления историко-книговедческих исследований в Украине и украинской эмиграции со времени появления первых книговедческих публикаций в XIX в. до периода формирования исследовательских книговедческих институций, деятельности украинских книговедческих периодических изданий и отдельных персоналий книговедов в XIX–XXI вв. Выделено основные этапы становления украинского книговедения.

Первый этап, который охватывает весь XIX и начало XX века характеризовался эпизодическим появлением первых работ на книговедческую тематику.

Второй этап приходится на междувоенный период. В начале этого этапа появляется специальная периодика и книговедческие учреждения. Формируются центры книговедческих исследований как в западноукраинских

так и восточнoукраинских землях, а также в среде украинской эмиграции. Однако, уже в начале 1930-х гг. в подконтрольной российским большевикам Восточной Украине, а с 1939 г. и в Западной Украине книговедческие исследования сворачиваются с политических мотивов.

Только в среде украинской эмиграции продолжали выходить работы на книговедческую тематику.

Книговедческие исследования в украинских землях начали возрождаться только с конца 1950-х гг. Однако, украинское книговедение в Советской империи могло развиваться только в рамках жёсткого идеологического контроля. В сфере гуманитаристики доминировали российские исторические мифы, например касательно начала украинского книгопечатания.

Только с провозглашением в 1991 г. Украиной независимости отечественные книговеды получили возможность свободно излагать свои взгляды касательно табуированных советско-имперским режимом вопросов украинского книговедения.

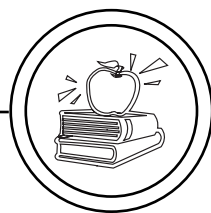
Ключевые слова: украинское книговедение; историко-книговедческие исследования; книговедческая тематика; книговедческие издания; книговедческая периодика.

The retrospective of establishment of historical and book science researches in Ukraine and Ukrainian exile from the time of the first bibliological publications in the nineteenth century to the period of research bibliological institutions formation is considered. Also activity of Ukrainian bibliological periodicals and scientists in this field in the XX–XXI centuries is investigated. The main stages of Ukrainian bibliography formation are marked.

The first stage (the XIX–early XX century) was characterized by episodic appearance of the first papers on bibliological topics.

The second stage took place in the interwar period. Professional periodicals and bibliological institutions began to appear at the beginning of this stage. Both in Western and Eastern Ukraine and among Ukrainian emigration bibliological research centers were formed.

However, bibliological studios were minimized for political reasons at the beginning of the 1930s in Eastern Ukraine under Russian Bolsheviks control, and also in Western Ukraine since 1939. Papers on bibliological topics continued to be published only among Ukrainian emigration. Bibliological Studies in Ukrainian lands began to revive only

since the end of the 1950s. However, the Ukrainian book science in the Soviet empire could be developed only within the strict ideological control. The Russian historical myths, including the ones about the beginnings of book printing in Ukraine were dominated in the field of humanities.

Domestic researchers had got the opportunity to freely express their views on the taboo by Soviet imperial regime issues of Ukrainian book science only when Ukraine gained independence in 1991.

Keywords: Ukrainian book science; historical and book science studies; bibliological themes; bibliological editions; bibliological periodicals.

Рецензент — Г. П. Грет, к.е.н.,
доцент, КПІ ім. Ігоря Сікорського

Надійшла до редакції 04.11.16